

Ks. Janusz Mierzwa

AKCEPTACJA WARTOŚCI OSTATECZNYCH PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ W KROŚNIE NA PODKARPACIU

Wprowadzenie

W sytuacji współczesnego, jednoczącego się kontynentu, wobec zachodzących procesów „globalizacji”, coraz powszechniejszym staje wołanie o uniwersalne wartości, na których można by budować przyszłą wspólnotę narodów¹. O tym powrocie serca i myśli do początku wyznaczającego granice Europy mówił Jan Paweł II w Santiago de Compostela².

Kościół w ciągu dwóch tysięcy lat działania skryztałizował w kulturze europejskiej podstawowe zasady, które w głównej swej treści pozostały trwale, choć równocześnie wykazują zdolności dostosowawcze do zmieniających się warunków historycznych i społecznych. Człowiek ukształtowany w kręgu chrześcijaństwa może w nim znaleźć szereg wartości, które pomogą mu zorientować własne życie i działanie³. W ukierunkowaniu własnej

¹ Por. P. Dembiński, *Finanse, globalizacja, etyka*, „Znak”, 1998 nr 2.

² „Ja, Jan Paweł, (...) kieruję do ciebie, stara Europo, wołanie pełne miłości: Odnajdź siebie samą! Bądź sobą! Odkryj swoje początki. Technij życie w swoje korzenie. Technij życie w te autentyczne wartości, które sprawiały, że twoje dzieje były pełne chwały (...). Odbuduj swoją jedność duchową (...). Nie chełp się swoimi podbojami, pomna na ich możliwe negatywne konsekwencje. Nie zniechęcaj się z powodu zmniejszania się twojego znaczenia w świecie, czy też z powodu kryzysów społecznych i kulturowych, które cię dotyczą. Możesz jeszcze być latarnią cywilizacji i bodźcem postępu dla świata. Inne kontynenty patrzą na ciebie i spodziewają się po tobie tej samej odpowiedzi, jaką św. Jakub dał Chrystusowi: <Mogę>. Jan Paweł II, *Przemówienie. Santiago de Compostela*, 9.11.1982, *OsRomPol* 1983 nr 2, s. 29.

³ Por. *Relatywizm moralny a wartości bezwzględne*, w: *Wartości i ich przemiany*, red. A. Pawełczyńska, Warszawa 1992, s. 8.

egzystencji naczelnie miejsce odgrywają wartości najwyższe, zwane również ostatecznymi. Wartości te zawsze były odnoszone do religii⁴.

Przypomniał o tym dobitnie Ojciec Święty Jan Paweł II podczas IV pielgrzymki do Polski, w przemówieniu do korpusu dyplomatycznego⁵. W religii szukano odpowiedzi na pytania dotyczące dobra i zła, sprawiedliwości, prawdy, natury, chorób, życia i śmierci. Te odwieczne dylematy ludzkości są centralną „osią” Bożego Objawienia, a swoje rozwiązanie znajdują w Osobie Syna Bożego. Kościół rozwijał tę prawdę zarówno w przepowiadaniu, jak i w różnych dyscyplinach naukowych, tworząc w ten sposób duchową kulturę „starego” kontynentu. Obecny proces jednoczenia Europy poszukuje uniwersalnego ładu, który można by było potraktować jako „typ idealny”, używając terminologii Maxa Webera. Ten uniwersalny ład, uwzględniający zarówno dobro całej ludzkości jak i poszczególnych jej jednostek, mógłby stanowić układ odniesienia do oceny empirycznie obserwowanych zjawisk⁶.

Z kolei funkcjonujące w tych zjawiskach i powiązane ze sobą wartości ostateczne i instrumentalne, wynikające z rozróżnienia dorobku religii i nauk świeckich⁷, Simone Weil próbuje połączyć w jeden system, który nazywa „zakorzeniem”. Ten system widzi jako „wewnętrzną hierarchię”, która pozwala człowiekowi na zachowanie właściwego kierunku działania, włączając go w transcendencję z jednej strony i pozostawanie w kontakcie z rzeczywistością ziemską z drugiej, mimo różnorodnych przeciwności i niedogodności płynących z obydwu stron. W ten sposób następuje swoista synchronizacja porządku wartości i planów egzystencji⁸.

W niniejszym opracowaniu przez wartość ostateczną rozumie się „takie wartości religijne lub świeckie, osobowe i społeczne, które jednostka preferuje ponad wszystko, gdyż one nadają sens wszystkim innym dążeniom i dostarczają sposobów interpretacji i odpowiedzi na egzystencjalne pytania człowieka”⁹. Jest to pierwszorzędna wartość, która stoi na czele hierarchii wartości, uznawanej przez jednostkę.

⁴ Por. K. Ryczan, *Wartości katolików a typ środowiska miejskiego*, Lublin 1992, s. 107.

⁵ „Kościół stawał się często najbardziej wiarygodną instytucją życia zbiorowego, a religia – jedynym niezawodnym punktem odniesienia w sytuacji zbiorowej nieufności i zupełnego skompromitowania oficjalnego systemu wartości”. Jan Paweł II, *Przemówienie do Korpusu Dyplomatycznego*, Warszawa 8.06.1991, w: *IV pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, red. J. Górny, Olsztyn 1991, s. 228. Por. także CT 15.

⁶ Por. A. Pawelczyńska, dz. cyt., s. 26.

⁷ Por. K. Ryczan, dz. cyt., s. 108.

⁸ Por. S. Weil, *Wybór pism*, Warszawa 1987, s. 250.

⁹ K. Ryczan, dz. cyt., s. 109.

Zadaniem niniejszego artykułu jest prezentacja poziomu akceptacji wartości ostatecznych przez ankietowaną w 1997 r. młodzież szkół ponadpodstawowych w Krośnie na Podkarpaciu oraz próba znalezienia odpowiedzi na pytanie: jakie miejsce wśród wartości ostatecznych zajmują wartości religijne i jaki jest poziom akceptacji prawd wiary.

1. Preferencje wartości ostatecznych

Według nauki Kościoła zbawienie człowieka jest podstawowym celem jego egzystencji, a wartości religijne stanowiące istotną część wartości ostatecznych¹⁰, orientują człowieka na sacrum, przybliżają całe swe bogactwo, w którym najważniejszym jest Bóg¹¹. Max Scheler stawia wartości religijne na najwyższym stopniu podanej przez siebie klasyfikacji. One bowiem kształtują wnętrze człowieka i kierują go ku Bogu, najwyższej wartości i źródłu wszelkich wartości¹². Przez samookreślenie stosunku do wiary wyraża się orientacja na sacrum lub profanum¹³.

Religia i wiara są „nośnikami” tych wartości, które odnoszą się do rzeczywistości nadprzyrodzonej, istniejącej poza człowiekiem, do Boga – jako najwyższej wartości. Przez wieki szukano w niej odpowiedzi na najważniejsze, egzystencjalne pytania. Wraz z rozwojem nauk empirycznych wytworzył się drugi nurt tzw. „świecki”, który dopatrywał się tej odpowiedzi w innych niż religia źródłach. W ten sposób postulował lub narzucał człowiekowi własną wartość ostateczną, skierowaną ku „profanum”¹⁴.

Zeswiecczenie kultury zachodniej jako całości ma swoje początki w wieku osiemnastym, który był pierwszym wiekiem niechrześcijańskim. Większość czołowych artystów i myślicieli, nawet jeśli nie sprzeciwiała się chrześcijaństwu, przestała czerpać zeń natchnienie. Po raz pierwszy w dziejach sfera świecka zaczęła przeważać nad religijną. Ten proces dominacji sfery świeckiej dokonywał się stopniowo. Osiemnaste stulecie bowiem

¹⁰ Por. J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 38n.

¹¹ Por. M. Scheler, *Problemy religii*, Kraków 1995, s. 292.

¹² Por. S. Kowalczyk, *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Warszawa 1980, s. 155.

¹³ Por. W. Piwowarski, *Idealy współczesnej młodzieży polskiej*, „Collectanea Theologica” R. 51 (1981) fasc. II, s. 65.

¹⁴ Por. T. Śmiech, *Akceptacja wartości religijno-moralnych w środowisku szkolnym*, Lublin 1997 (mps BKUL), s. 108.

tkwiło głęboko w chrześcijańskiej tradycji, dlatego wielu myślicielom trudno było natychmiast wyzwolić się z języka przesyconego religią. Następujący po nim wiek dziewiętnasty stanowił epokę gwałtownych antyteistycznych kampanii, zmierzających do oczyszczenia kultury z wszelkich śladów chrześcijaństwa¹⁵.

Współczesny mieszkaniec starego kontynentu, scharakteryzowany w czasie przedsynodalnego sympozjum poświęconego Europie (Rzym, 11-14.01. 1999), prezentuje „smutny” obraz. Zarówno poszczególne jednostki jak i całe społeczeństwa nie potrafią odnaleźć się w świecie, w którym konsumpcja i materializm dominuje nad sferą ducha i wyższymi wartościami¹⁶.

Polska, zakorzeniona przed tysiącem lat w chrześcijańskiej kulturze ówczesnej Europy, oparła swoją tożsamość narodową na wartościach religijnych. Na nich budowano przyszłość pokoleń, a wartości ostateczne traktowano jako najwyższe.

Badana młodzież w zdecydowanej większości wykazuje orientację na sacrum. W autodeklaracji postaw wobec wiary ponad 4/5 respondentów (82,0%) uważa siebie za wierzących (w tym 11,2% głęboko wierzący). Zatem uzasadnionym wydają się pytania o preferencję wartości, stanowiących ostateczny cel dążeń młodego pokolenia oraz jakie miejsce wśród nich zajmują wartości religijne.

W celu uzyskania odpowiedzi na te pytania, przedstawiono młodzieży listę 21 wartości z możliwością dopisania własnej. Zaproponowany zestaw zawierał 10 wartości zorientowanych na osobę ludzką i 11 wartości zorientowanych na problemy społeczne. Wartości osobowe podzielono na dwie

¹⁵ L. Dupne, *Życie duchowe i przetrwanie chrześcijaństwa w świeckiej kulturze*, „Tygodnik Powszechny”, 1999 nr 29.

¹⁶ „Smutny jest dzisiaj tzw. Europejczyk. Zamknięty w pytaniach oraz w odpowiedziach skonstruowanych przez własne *cogito*, nie może wyplątać się z formalnych reguł, z których na fundamencie jakichś sentymentów tworzy różne systemy postępowania. Nie otwierają go one na <<nieśmiertelność>> (Arystoteles), bo służą nie jego byciu, lecz jego robieniu i posiadaniu jak największej ilości przedmiotów. Smutne jest tzw. europejskie społeczeństwo, dlatego że nie umie „ani zbudować świątyni, ani wykopać grobu dla człowieka” (Andre Malraux). Ludzie, którzy umieją tylko *facere*, poruszają się w swoim abstrakcyjnym świecie, potracając się nawzajem, a słabsi muszą ustąpić miejsca silniejszym (Platon). Oszalała, bo oderwana od prawdy i dobra wolność, nie pozwalająca człowiekowi zawierzyć się ich konsekwencjom i dlatego panicznie uciekająca przed cierpieniem i śmiercią, pozbawia człowieka siły niezbędnej do rodzenia i do tworzenia. Zamiast pomagać mu bać się tych, którzy niszczą życie duchowe i zatrzymują go na drodze do rzeczy boskich, oszalała wolność każe mu bać się tych, którzy potrafią już nie tyle „zabić ciało” (por. Mt 10, 28), co odebrać mu tę czy inną posiadaną przez niego rzecz”. S. Grygiel, *Europa to dom, a dom to wydarzenie*, OsRomPol 1999 nr 3.

kategorie: wartości religijne (2 wskaźniki: „osiągnięcie zbawienia wiecznego” i „zachowanie wiary w Boga”) oraz wartości niereligijne (8 wskaźników: „umiejętność nadawania sensu własnemu życiu”, „osiągnięcie dobrobytu”, „szczęście rodzinne”, „zyskanie uznania i sławy”, „pozostawienie czegoś po sobie”, „przeżyć jak najwięcej” oraz „mądrość i doskonałość duchowa”). Natomiast wśród wartości zorientowanych na problemy społeczne wyróżniono następujące wskaźniki: „zabezpieczenie pokoju na świecie”, „zwycięstwo socjalizmu”, „ofiarna praca dla społeczeństwa”, „triumf Kościoła w świecie”, „uwolnienie ludzi od przesądów religijnych”, „zlikwidowanie nędzy i głodu na świecie”, „braterstwo między narodami”, „sprawiedliwość i równość społeczna”, „poszanowanie godności i praw człowieka”, „praca i poświęcenie dla dzieci” oraz „praca i poświęcenie dla Ojczyzny”. Poproszono młodzież, aby dokonała wyboru 5 z nich, jako ważne wartości, stanowiące ostateczny cel w życiu.

Dokonane wybory świadczą o prymacie wartości osobowych, które młodzież uznała za cel ostatecznych swoich dążeń, nad społecznymi. Największy odsetek badanych widzi go w szczęściu rodzinnym (63,9%), deklarując na drugiej i trzeciej pozycji wartości osobowe religijne tj. zachowanie wiary w Boga (61,4%) i osiągnięcie zbawienia wiecznego (58,6%)¹⁷. Na czwartym i piątym miejscu młodzież preferuje wartości społeczne: zlikwidowanie nędzy i głodu na świecie (46,6%) oraz sprawiedliwość i równość na świecie (39,0%). Najrzadziej wybierane wartości to: zwycięstwo socjalizmu (0,6%), inne wartości, zaproponowane przez młodzież (2,3%), uzyskanie znaczenia i sławy (2,4%), ofiarna praca dla społeczeństwa (3,8%) oraz uwolnienie ludzi od przesądów religijnych (4,1%). (zob. Tab. 1).

¹⁷ W takiej samej kolejności preferowano te trzy wartości w badaniach przeprowadzonych przez bpa K. Ryczana nad wartościami katolików południowo wschodniej Polski (Przemysł, Przeworsk, Rzeszów) w 1991 r. Por. *Wartości...*, s. 110. Natomiast w badaniach ogólnopolskich również z 1991 r. młodzież na trzecim miejscu deklarowała wartość społeczną: zlikwidowanie nędzy i głodu na świecie. Por. J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 99n. W podobnych do omawianych badaniach, przeprowadzonych mniej więcej w tym samym czasie, wśród podobnej populacji w środowisku kieleckim, na drugiej pozycji wymieniono wartość społeczną: zlikwidowanie nędzy i głodu na świecie. Por. T. Śmiech, dz. cyt., s. 167.

Tab. 1. Ważne wartości stanowiące cel ostateczny

Kategorie wartości	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RA-ZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang	Niesyst.	Pozostali	
osiągn. zbawienia wieczn.	50,8	61,7	59,6	61,4	52,7	67,4	66,5	50,6	41,0	58,6
zabezp. pokoju na świecie	24,6	18,8	21,2	23,5	15,8	21,7	21,5	18,1	20,5	20,8
zwycięstwo socjalizmu	0,8	0,8	0,0	0,0	1,5	0,0	0,4	0,0	1,7	0,6
ofiarna praca dla społeczn.	4,1	3,1	4,5	3,5	3,9	2,2	5,4	2,4	2,6	3,8
triumf Kościoła w świecie	12,3	7,4	10,9	12,2	5,4	16,3	11,2	6,0	3,4	9,6
zachowanie wiary w Boga	68,9	57,8	61,5	72,1	45,3	71,7	72,3	48,2	40,2	61,4
uwoln. ludzi od przes. rel.	4,1	4,3	3,9	3,8	4,4	4,4	2,5	2,4	8,6	4,1
zlikwid. nędzy i głodu	49,2	46,5	44,9	48,6	43,4	48,9	47,9	50,6	39,3	46,6
braterstwo m. narodami	13,9	12,9	14,7	14,7	11,8	19,6	11,2	21,7	8,6	13,7
sprawiedl. i równość	31,2	43,4	37,8	39,5	37,9	37,0	37,6	48,2	36,8	39,0
nadaw. sensu życiu	17,2	27,7	28,2	20,7	33,5	16,3	21,9	26,5	39,3	25,5
poszan. godności i praw	19,7	21,1	28,9	23,8	22,2	25,0	23,6	24,1	19,7	23,0
praca i pośw. dla dzieci	32,8	28,9	34,0	30,4	33,5	32,6	28,5	30,1	36,8	31,3
pośw. dla dobra Ojczyzny	13,1	7,8	13,5	9,7	11,3	13,0	8,7	13,3	11,1	10,7
osiągnięcie dobrobytu	9,8	11,3	14,7	9,4	16,3	3,3	8,7	15,7	23,1	12,0
szczęście rodzinne	68,9	61,3	64,1	64,3	63,6	62,0	67,8	67,5	54,7	63,9
zyskanie sławy	4,1	2,7	0,6	1,3	4,4	1,1	2,1	1,2	5,1	2,4
pozos. czegoś po sobie	14,8	18,8	16,7	12,9	23,7	12,0	10,7	22,9	30,8	17,2
przeżyć jak najwięcej	8,2	13,7	9,6	8,2	16,7	9,8	9,1	10,8	17,1	11,2
mądrość	18,0	22,7	13,5	15,1	25,1	19,6	16,1	16,9	25,6	18,9
doskonałość duchowa	6,6	16,8	8,3	11,3	11,8	19,6	10,3	9,6	11,1	12,0
coś innego	0,8	2,0	3,9	0,9	4,4	0,0	1,2	2,4	6,0	2,3
brak danych	1,6	0,4	0,6	0,6	1,0	0,0	0,4	0,0	2,6	0,75

Uwaga! Suma procentów nie jest równa 100% z racji możliwości wielu wyborów.

2. Wartości religijne

Wprawdzie porządki rang kompleksowych ukazują tylko ogólną tendencję wśród preferencji różnych typów wartości, ale są w stanie przybliżyć miejsce wartości religijnych wśród wartości ostatecznych w wyborach, dokonanych przez badaną młodzież. Zebrane na ten temat informacje prezentuje Tab. 2.

Tab. 2. Preferencje wartości ostatecznych, wyrażone w średnich rangach kompleksowych

Kategorie wartości	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang	Niesyst.	Pozostali	
osobowe religijne	2,5	2,5	1,5	1,5	3,0	1,8	1,5	4,0	3,5	2,0
osobowe niereligijne	12,7	10,6	14,5	13,0	11,3	13,8	12,8	10,7	10,9	12,4
społeczne	12,4	13,5	11,9	11,9	13,4	11,0	12,2	12,9	16,4	12,1

Rangę 1 otrzymały wartości o najwyższej częstotliwości preferencji.

Średnie rang kompleksowych wskazują jednoznacznie, że wartości religijne były pierwszorzędnym celem ostatecznym badanej młodzieży ($R=2,0$). O wiele rzadziej wybierano wartości społeczne ($R=12,1$), a najrzadziej wartości osobowe niereligijne ($R=12,4$).

Poszczególne zmienne różnicują preferencje wartości ostatecznych. Typ szkoły ukazuje, że młodzież szkół technicznych częściej niż licealiści i uczniowie zawodówek preferują wartości osobowe religijne oraz społeczne. Licealiści z kolei częściej niż uczniowie pozostałych typów szkół wskazują na wartości osobowe niereligijne. Szczególne rozbieżności preferencyjne wprowadza zmienna „pochodzenie”. Mieszkańcy wsi dwukrotnie częściej wskazują niż pochodzący z miasta na wartości osobowe religijne, jako naczelne w ich życiu. Podobnie „typ religijności” ujawnia, że wierzący i praktykujący dwukrotnie częściej niż niesystematyczni i pozostali wybierają wartości osobowe religijne.

Mając pięć możliwości wyboru spośród 21 zaproponowanych trudno jest jednoznacznie ocenić, która z wartości jest naczelną w ostatecznych dążeniach życiowych młodzieży. Dlatego poproszono młodzież, aby sama wskazała najważniejszą z nich (zob. Tab. 3).

Preferowane przez młodzież wartości ostateczne o najwyższych wskaźnikach, układają się w następującym porządku: osiągnięcie zbawienia wiecznego – 27,7%, szczęście rodzinne – 13,1%, zachowanie wiary w Boga – 9,9%, umiejętność nadawania sensu własnemu życiu – 6,9%, zlikwidowanie nędzy i głodu na świecie – 5,4%, sprawiedliwość i równość na świecie – 4,1%. Pozostałe wartości wybierał niewielki odsetek badanych.

Dla 37,6% badanych najistotniejsze są wartości religijne osiągnięcie zbawienia (27,7%) i zachowanie wiary w Boga (9,9%), a dla 24,7% populacji są to wartości niereligijne, a wśród nich najczęściej wymieniano: szczęście rodzinne (13,1%) i umiejętność nadawania sensu własnemu życiu

(6,9%). Na trzeciej pozycji wymieniono wartości społeczne, z których najczęściej wskazywano na: zlikwidowanie nędzy i głodu na świecie (5,4%) oraz sprawiedliwość i równość na świecie (4,1%).

Z zaproponowanego zestawu nikt nie wymienił takich wartości, jak: uzyskanie sławy, ofiarna praca dla społeczeństwa i uwolnienie ludzi od przesądów religijnych. Poniżej 1% wyszczególniono: przeżyć jak najwięcej (0,4%), zwycięstwo socjalizmu (0,6%), mądrość (0,8%), braterstwo między narodami (0,8%), poświęcenie dla dobra Ojczyzny (0,9%) i triumf Kościoła w świecie (0,9%). Co szósty respondent (16,9%) nie był w stanie określić najważniejszej dla siebie wartości ostatecznej, a 7 osób (1,3%) widzi ją w subiektywnym patrzeniu na świat i własne życie.

Tab. 3. Najważniejsza wartość ostateczna

Najważniejsza wartość ostateczna	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang	Niesyst.	Pozostali	
osiągn. zbawienia wieczn.	17,2	30,1	32,1	26,7	29,1	30,4	34,7	16,8	18,8	27,7
zabezp. pokoju na świecie	4,9	2,3	3,2	3,7	2,5	4,4	3,3	1,2	3,4	3,2
zwycięstwo socjalizmu	0,0	0,4	1,3	0,6	0,5	1,1	0,4	0,0	0,9	0,6
ofiarna praca dla społeczn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
triumf Kościoła w świecie	1,6	0,8	0,6	1,3	0,5	1,1	0,0	3,6	0,9	0,9
zachowanie wiary w Boga	9,0	6,6	16,0	13,2	4,9	9,8	14,1	6,0	4,3	9,9
uwoln. ludzi od przes. rel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
zlikwid. nędzy i głodu	8,2	5,5	3,2	4,7	5,9	6,5	3,3	7,2	7,7	5,4
braterstwo m. narodami	0,0	0,8	1,3	1,3	0,0	1,1	1,2	0,0	0,0	0,8
sprawiedl. i równość	7,4	2,3	4,5	4,7	3,5	7,6	1,7	8,4	3,4	4,1
nadaw. sensu życiu	3,3	9,0	6,4	5,3	9,9	3,3	4,1	12,1	12,0	6,9
poszan. godności i praw	0,0	2,3	0,6	1,9	0,5	2,2	0,8	2,4	0,9	1,3
praca i pośw. dla dzieci	0,0	2,7	3,2	1,6	3,5	1,1	2,1	1,2	4,3	2,3
pośw. dla dobra Ojczyzny	0,8	0,8	1,3	0,3	2,0	0,0	1,3	0,0	1,7	0,9
osiągnięcie dobrobytu	0,0	0,8	0,0	0,3	0,5	0,0	0,4	0,0	0,9	0,4
szczęście rodzinne	18,9	10,9	12,2	12,2	15,3	9,8	12,8	18,1	12,8	13,1
zyskanie sławy	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozos. czegoś po sobie	1,6	3,1	0,0	0,9	3,5	0,0	1,7	3,6	2,6	1,9
przeżyć jak najwięcej	0,0	0,4	0,6	0,3	0,5	0,0	0,0	0,0	1,7	0,4
mądrość	0,0	1,6	0,0	0,9	0,5	0,0	0,0	2,4	1,7	0,8
doskonałość duchowa	0,0	2,7	0,0	0,6	2,0	1,1	0,8	2,4	1,7	1,3
coś innego	0,8	0,8	2,6	0,6	2,5	0,0	0,8	0,0	4,3	1,3
brak danych	26,2	16,0	10,9	18,8	12,8	20,6	16,5	14,5	16,2	16,9

Typ szkoły ujawnia zróżnicowanie wśród dokonanych wyborów najważniejszej wartości ostatecznej. Uczący się w szkołach technicznych (32,1%) częściej niż licealiści (30,1%) i młodzież z zawodówek (17,2%) wskazują na osiągnięcie zbawienia wiecznego, jako najważniejszą wartość ostateczną. Oni też (16%) częściej niż uczniowie szkół zawodowych (9%) i licealnych (6,6%) wymieniają wartość „zachowanie wiary w Boga”. Uczęszczający do zawodówek za najważniejszą dla siebie wartość ostateczną uznają „szczęście rodzinne” (18,9%), a ponad czwarta ich część (26,2%) nie potrafi wybrać żadnej wartości.

Zmienna „pochodzenie” wskazuje, że młodzież miejska częściej (29,1%) niż wiejska (26,7%) wybierała „osiągnięcie zbawienia wiecznego” jako najważniejszą wartość swojego życia, natomiast uczniowie pochodzący z wiosek częściej (13,2%) niż ich miejscy koledzy (4,9%) wskazywali na „zachowanie wiary w Boga”. „Szczęście rodzinne” jako naczelną wartość w życiu wybrało 15,3% młodzieży miejskiej i 12,2% wiejskiej. Podobnie mieszkańcy miast częściej (9,9%) niż mieszkańcy wiosek (5,3%) wybierali „umiejętność nadawania sensu własnemu życiu” jako najważniejszą – ich zdaniem – wartość. W pozostałych kategoriach wskaźniki procentowe układały się na podobnym poziomie.

Typ religijności ujawnia zależność: wierzący i praktykujący najczęściej wybierają wartości osobowe religijne, natomiast niesystematyczni i pozostali osobowe niereligijne.

Z przeprowadzonych analiz wynika jedynie ogólny zarys postaw młodzieży wobec wartości ostatecznych. Zdecydowana większość badanych wskazała na wartości zorientowane na ludzką osobę (62,3%). Wśród nich 37,6% młodzieży wybrało wartości religijne, jako nadrzędne wobec pozostałych. Mimo iż w niektórych przypadkach religia ma wymiar indywidualny, to jednak wartości religijne są rozpoznawane przez młodych. Młodzież najczęściej wymieniała osiągnięcie zbawienia wiecznego, jako najważniejszą wartość ostateczną, a wśród wartości osobowych niereligijnych – szczęście rodzinne. Tęsknota młodzieży za zrealizowaniem swego szczęścia zarówno wiecznego jak i doczesnego, może stać się szansą dla katechezy i różnych wspólnot religijnych, uznających zasadę, że przyszłość Kościoła i świata idzie przez rodzinę. Młodzież chciałaby mieć udane i szczęśliwe życie, przynajmniej w wymiarze prywatnym. Zadaniem więc katechezy powinno być umacnianie tych pozytywnych pragnień i poszerzanie ich spojrzenia na szczęście, które w pełni może zrealizować się tylko w Bogu¹⁸.

¹⁸ Por. CT 15.

Wartości zorientowane na życie społeczne były rzadziej preferowane przez młodzież. Spośród badanych mniej niż jedna piąta (19,5%) ogółu zbiorowości wskazała je, jako najważniejsze wartości ostateczne. Natomiast spory odsetek badanych (16,9%) nie umiał wskazać najważniejszej dla siebie wartości ostatecznej. Może to świadczyć o braku refleksji młodzieży nad celem i sensem życia.

3. Akceptacja prawd wiary

W dobie tzw. „otwarcia się na świat” można zaobserwować narastanie niebezpiecznych tendencji społecznych, a mianowicie zainteresowanie ezoterycznymi kultami religijnymi, w których nie ma idei osobowego Boga, natomiast pojawia się sakralizacja ekologii i kosmosu, fascynacja wschodnimi technikami medytacji oraz rozmaite formy panteizmu i gnozy¹⁹. Związany z tymi tendencjami indywidualizm strukturalny – dla jednej części społeczeństwa jest procesem autonomii i samodzielności, a dla drugiej ma destrukcyjny wpływ na postawy religijne i więź z Kościołem²⁰. Dlatego Instrukcja Katechetyczna wydana w 1971 r. w Watykanie, dostrzegając ów proces przemian w Europie Zachodniej mówi, że „w świecie współczesnym, gdzie nieustanny proces sekularyzacji prowadzi do indyferentyzmu religijnego i ateizmu, przyjęcie dogmatów wiary, choć utrudnione, wydaje się koniecznością”²¹.

Dogmat to zdanie wyrażające treść wiary, podane przez Nauczycielski Urząd Kościoła w sposób normatywny, ogłoszone na soborze lub przez papieża w łączności z kolegium biskupów.²² Ta doktryna, zawarta w Objawieniu Bożym i przekazywana w powszechnym nauczaniu zwyczajnym Kościoła²³, najczęściej poznawana jest na katechezie i wyznawana w *Credo*.

W celu rozpoznania poziomu akceptacji prawd wiary skierowano do młodzieży serię pytań. Zapytano wprost: „Czy wierzysz w istnienie Boga, w Jego dzieło stworzenia i odkupienia, w Jezusa Chrystusa i w rzeczy ostateczne?”

Zapytano najpierw młodzież, czy wierzy w istnienie siły wyższej od człowieka. Wyniki badań prezentuje tab. 4.

¹⁹ Por. F. Kampka, *Kościół w społeczeństwie pluralistycznym*, RNS, t. XXV 1997, z. 1. s. 163.

²⁰ Por. J. Mariański, *Między nadzieją i zwątpieniem*, Lublin 1998, s. 70.

²¹ DCG 3-9.

²² W. Granat, *Dogmatyczny fakt*, EK, t. IV, Lublin 1985, kol. 22.

²³ B. Pylak, *Dogmat*, EK, t. IV, Lublin 1985, kol. 6.

Tab. 4. Wiara w istnienie siły wyższej od człowieka

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
Tak	68,0	82,4	82,1	78,7	78,8	85,9	85,1	72,3	65,8	79,0
Nie	7,4	3,1	2,6	2,8	5,4	2,2	1,6	8,4	6,9	4,0
trudno powiedzieć	22,1	13,7	14,7	17,2	14,8	11,9	11,6	19,3	25,6	15,9
brak danych	2,5	0,8	0,6	1,3	1,0	0,0	1,7	0,0	1,7	1,1
	V = 0,103 p < 0,05			V = 0,071 p ...		V = 0,159 p < 0,001				

Prawie cztery piąte ogółu badanych (79%) twierdzi że, wierzy w siłę wyższą od człowieka, 17% młodzieży ma trudności z wyrażeniem swej wiary w tym względzie, a 4% zaprzecza tej prawdzie.

Zmienna „typ szkoły” różnicuje postawy młodzieży wobec akceptacji tej prawdy ($p < 0,05$). Młodzież szkół maturalnych (Lic. – 82,4%, Techn. – 82,1%) częściej deklaruje, że wierzy w istnienie siły wyższej od człowieka, niż uczniowie szkół zawodowych (68%). Brakiem zdecydowania w akceptacji powyższej prawdy najbardziej wyróżnili się uczniowie szkół zawodowych (22,1%) przed młodzieżą ze szkół o profilu technicznym (14,7%) i licealistami (13,7%).

Typ religijności również różnicuje deklaracje badanych ($p < 0,001$). Zaangażowani religijnie (85,9%), podobnie jak uczniowie niezaangażowani w życie Kościoła (85,1%) częściej wyrażali wiarę w istnienie siły wyższej od człowieka niż niesystematycznie praktykujący (72,3%) i pozostali (65,8%).

Bóg, objawiający się w historii zbawienia, dał poznać się człowiekowi jako Osoba miłująca. Ta prawda jest fundamentem wiary katolickiej. Kolejne pytanie, postawione młodzieży dotyczyło ich wiary w istnienie Boga osobowego (zob. Tab. 5.).

Tab. 5. Wiara w istnienie Boga osobowego

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
tak	82,8	77,7	70,5	80,6	70,0	83,7	85,5	68,7	59,0	76,8
nie	2,5	5,9	6,4	2,2	9,9	0,0	2,9	7,2	12,8	5,2
trudno powiedzieć	13,1	14,1	22,4	15,1	19,2	13,0	10,3	20,5	28,2	16,3
brak danych	1,6	2,3	0,7	2,1	0,9	3,3	1,3	3,6	0,0	1,7
	V = 0,092 p ...			V = 0,180 p < 0,001		V = 0,209 p < 0,001				

Analiza wyników wskazuje, że ponad trzy czwarte (76,8%) młodzieży wierzy w istnienie Boga osobowego, 5,2% deklaruje brak wiary, a 16,3% z ogółu miało trudności z jej wyrażeniem (trudno powiedzieć). Typ szkoły nie różnicuje postaw młodzieży wobec wiary w Boga osobowego.

Zmienna „pochodzenie” w istotny sposób różnicuje wybory młodzieży ($p < 0,001$). Większy odsetek uczniów ze wsi (80,6%) wierzy w istnienie Boga osobowego. Z kolei młodzież miejska znacznie częściej (9,9%) wykazuje się brakiem takiej wiary.

Również zmienna „typ religijności” wnosi istotne różnicowania. Wiare w osobowego Boga wyznało 85,5% uczniów niezaangażowanych religijnie, 83,7% zaangażowanych, 68,7% niesystematycznie praktykujących i 59% pozostałych.

Prawda wiary, w ujęciu katechizmowym mówi, że „są trzy Osoby Boskie: Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty”. Nieustannie przepowiadana na katechezie i w zwyczajnym nauczaniu Kościoła należy do jednych z najtrudniejszych dla umysłu prawd objawionych. Odpowiedzi na pytanie: „Czy wierzysz, że jest jeden Bóg, ale w Trzech Osobach” zawiera tab. 6.

Tab. 6. Wiara w Boga jedyne w Trzech Osobach

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
Tak	92,6	82,8	88,5	91,2	78,8	97,8	95,9	86,8	59,0	86,7
Nie	1,7	4,7	6,4	2,2	8,4	0,0	0,8	1,2	18,0	4,5
trudno powiedzieć	5,7	12,1	5,1	6,6	12,3	2,2	3,3	12,0	22,2	8,6
brak danych	0,0	0,4	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,8	0,2
	V = 0,104 p < 0,05			V = 0,181 p < 0,001		V = 0,327 p < 0,001				

Zdecydowana większość respondentów (86,7%) wierzy w istnienie Trójcy Świętej, 4,5% temu zaprzecza, a 8,6% badanych nie potrafi określić własnych przekonań (trudno powiedzieć).

Typ szkoły różnicuje postawy wobec wiary w Trójcę świętą. Największą liczbę akceptujących tę prawdę stanowią uczniowie szkół zawodowych (92,6%), a następnie technicznych (88,5%) i licealnych (82,8%). Wysoki odsetek braku zdecydowania (trudno powiedzieć) w deklaracji swojej wiary w Boga jedyne w Trzech Osobach wyraża 12,1% uczniów z LO, 5,7% młodzieży z ZSZ i 5,1% z technikum.

Deklaracje badanej populacji różnicowała też istotnie zmienna „pochodzenie” wskazująca, że młodzież wiejska zdecydowanie częściej (91,2%) niż miejska (78,8%) akceptuje wiarę w Trójkę świętą. Natomiast większy odsetek uczniów, pochodzących z miasta (8,4%) wykazał się brakiem wiary w tę tajemnicę, podczas gdy 2,2% młodzieży ze wsi nie podziela tej prawdy. Młodzież miejska częściej też wyraża swoje wątpliwości w tej kwestii (trudno powiedzieć: M – 12,3%, W – 6,6%).

Istotne statystycznie różnicowania wprowadza zmienna „typ religijności”. Wiarę, że istnieje jeden Bóg w Trzech Osobach podziela 97,8% zaangażowanych religijnie, 95,9% niezaangażowanych, 86,8% niesystematycznych i 59% pozostałych. Wśród tych ostatnich 18% nie wierzy w istnienie Boga w Trzech Osobach.

Objawienie Boże poucza nas, że Bóg jest „Stworzycielem nieba i ziemi”. Tę prawdę zawiera *Wyznanie wiary*, składane przez wierzących. Deklaracje młodzieży, dotyczące wiary w tę prawdę zawiera tab. 7.

Tab. 7. Uznanie Boga jako Stwórcy świata

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
tak	94,3	84,8	85,3	90,6	82,3	94,6	95,5	88,0	63,3	87,1
nie	0,8	4,7	3,8	1,9	6,4	1,1	0,4	2,4	12,8	3,6
trudno powiedzieć	4,9	9,7	10,3	7,2	11,3	4,3	2,9	9,6	23,9	8,8
brak danych	0,0	0,8	0,6	0,3	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,5
	V = 0,082 p ...			V = 0,140 p < 0,01		V = 0,289 p < 0,001				

W oparciu o zebrane dane, można stwierdzić, że 87,1% badanych uznaje Boga za Stwórcę świata, 3,6% uczniów nie podziela tej prawdy, a 8,8% respondentów nie ma rozeznania w tej kwestii (trudno powiedzieć).

Różnice istotne statystycznie w uznaniu Boga za Stwórcę świata wnosi zmienna „pochodzenie”. Ukazuje bowiem, że więcej uczniów ze wsi (90,6%) niż z miasta (82,3%) deklaruje wiarę, że Bóg stworzył świat, podczas gdy większy odsetek pochodzących z miasta (11,3%) ma wątpliwości w tej kwestii (W – 7,2%). Wiarę w kreacjonizm Boga różnicuje także typ religijności. Więcej uczniów niezaangażowanych religijnie (95,5%) niż aktywnych (94,6%), niesystematycznych (88,0%) i pozostałych (63,3%) wierzy, że świat jest dziełem Boga.

Szczytem Bożego dzieła stworzenia jest człowiek. Uznanie Boga za Stwórcę człowieka było kolejnym pytaniem skierowanym do respondentów, a wyniki z ich deklaracji mieszczą się w tab. 8.

Tab. 8. Uznanie Boga jako Stwórcy człowieka

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang	Niesyst.	Pozostali	
tak	86,9	77,7	85,3	88,7	71,9	89,1	91,7	80,7	57,3	82,0
nie	3,3	7,0	3,8	2,5	9,9	3,3	0,8	2,4	18,0	5,2
trudno powiedzieć	6,5	14,1	9,0	6,6	17,7	3,3	5,4	16,9	23,9	10,9
brak danych	3,3	1,2	1,9	2,2	0,5	4,3	2,1	0,0	0,8	1,9
	V = 0,093 p ...			V = 0,243 p < 0,001		V = 0,295 p < 0,001				

Z uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że 82% uczniów uznaje Boga za Stwórcę człowieka, 5,2% nie uznaje tej prawdy, a 10,9% ma wątpliwości w tym względzie (trudno powiedzieć).

Zmienna „pochodzenie” różnicuje akceptację powyższej prawdy. Uczniowie pochodzący ze wsi (88,7%) częściej niż mieszkańcy miast (71,9%) akceptują tę prawdę wiary, natomiast 6,6% młodzieży wiejskiej i 17,9% miejskiej nie potrafi udzielić odpowiedzi na ten temat (trudno powiedzieć).

Typ religijności wnosi istotne zróżnicowania w deklaracje respondentów. Niezaangażowani w życie Kościoła (91,7%) częściej niż aktywni religijnie (89,1%), niesystematycznie praktykujący (80,7%) i pozostali (57,3%) podzielają wiarę, że człowiek jest dziełem Boga.

Bóg rządzi i kieruje światem poprzez słowa i wydarzenia zbawcze. Posługuje się w tym procesie swymi posłańcami, których wybiera spośród ludzi i posyła ich z orędziem do całej ludzkości. Autor *Listu do Hebrajczyków* ujął to w następujących słowach: „Wielokrotnie i na różne sposoby przemawiał niegdyś Bóg do ojców naszych, a w tych ostatecznych dniach przemówił do nas przez Syna” (Hbr 1,1-2a). Zapytano młodzież kto, ich zdaniem, ma wpływ na losy zarówno pojedynczego człowieka, jak i całej ludzkości. Zebrane odpowiedzi zawiera tab. 9.

Tab. 9. Wpływ na los człowieka

Opinie młodzieży	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
wyłącznie Bóg	34,4	10,6	17,3	22,6	9,4	17,4	21,1	21,7	9,4	18,0
wyłącznie ludzie	4,1	5,1	3,2	2,2	7,9	1,1	1,6	3,6	12,8	4,3
zarówno Bóg jak i ludzie	57,4	77,7	73,7	69,6	76,3	76,1	74,4	73,5	62,4	71,9
coś innego	0,0	3,5	1,9	0,9	4,4	0,0	0,8	0,0	8,6	2,2
trudno powiedzieć	4,1	2,7	3,9	4,7	1,5	4,3	2,1	1,2	6,8	3,4
brak danych	0,0	0,4	0,0	0,0	0,5	1,1	0,0	0,0	0,0	0,2
	V = 0,187 p < 0,001			V = 0,248 p < 0,001		V = 0,206 p < 0,001				

W oparciu o wskaźniki procentowe zawarte w tabeli, można wnioskować, że zdecydowana większość badanych (71,9%) wierzy, że wpływ na losy wszystkich ludzi i każdego człowieka ma zarówno Bóg jak i ludzie. Blisko jedna piąta (18%) badanych uważa, że wyłącznie Bóg kieruje ludzkim losem, 4,3% uczniów twierdzi, że wyłącznie ludzie, natomiast niewielki odsetek respondentów (2,2%), że coś innego niż Bóg, a 3,4% z ogółu nie potrafiło wyrazić swojej opinii na ten temat (trudno powiedzieć).

Różnice w dokonanych wyborach wprowadziła zmienna „typ szkoły”. Uczniowie szkół maturalnych (Lic. – 77,7%, Techn. – 73,7%) częściej niż ich koledzy ze szkół zawodowych (57,4%) uważają, że zarówno Pan Bóg jak i ludzie wpływają na losy wszystkich i każdego człowieka. Natomiast uczniowie ZSZ (34,4%) częściej niż młodzież z technikum (17,3%) i liceum (10,6%) wskazuje, że wyłącznie sam Bóg jest Panem ludzkich losów.

Miejsce zamieszkania w sposób istotny statystycznie różnicuje deklaracje badanej młodzieży. Uczniowie zamieszkali na wsi znacznie częściej (22,6%) niż ich koledzy, mieszkający w mieście (9,4%) uważają, że tylko Pan Bóg kieruje ludzkimi dziejami. Natomiast młodzież miejska częściej (76,3%) niż wiejska (69,6%) twierdzi, że zarówno Bóg jak i ludzie wpływają na losy wszystkich. Oni też częściej (4,4%) niż mieszkańcy wsi (0,9%) twierdzą, że coś innego niż Pan Bóg jest tym źródłem.

Typ religijności również różnicuje postawy badanych. Najczęściej prawdę, że tylko Pan Bóg wpływa na ludzkie dzieje akceptują niesystematycznie praktykujący (21,7%) i niezaangażowani w życie Kościoła (21,1%) przed aktywnymi religijnie (17,4%), i pozostałymi (9,4%). Z kolei więcej zaangażowanych (76,1%), nieaktywnych religijnie (74,4%) i niesystema-

tycznych (73,5%) niż pozostałych (62,4%) podkreśla, że zarówno Bóg jak też i ludzie wpływają na losy wszystkich razem i każdego z osobna.

Chrystus jest centralną postacią chrześcijaństwa. Uznanie Jezusa jako Syna Bożego jest zarazem uznaniem Boga (por. J 14,19).²⁴ Kim dla mnie jest Jezus Chrystus, to kolejne pytanie skierowane do młodzieży. Odpowiedzi zawiera tab. 10.

Tab. 10. Kim jest Jezus Chrystus?

Opinie młodzieży	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RA-ZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang	Niesyst.	Pozostali	
Bogiem - Synem Bożym	93,4	79,7	81,4	87,5	76,3	85,9	87,6	91,6	66,7	83,3
Bogiem - Człowiekiem	5,8	13,7	11,5	9,4	14,3	13,0	12,0	8,4	10,3	11,2
wybitną postacią historyczną	0,0	1,9	1,9	0,9	2,5	1,1	0,0	0,0	6,0	1,5
postacią legendarną, mitem	0,8	3,1	2,6	1,3	4,4	0,0	0,0	0,0	11,1	2,4
trudno powiedzieć	0,0	0,4	1,9	0,6	1,0	0,0	0,0	0,0	3,4	0,8
brak danych	0,0	1,2	0,7	0,3	1,5	0,0	0,4	0,0	2,5	0,8
	V = 0,119 p ...			V = 0,149 p < 0,02		V = 0,236 p < 0,001				

Poprawna odpowiedź katechizmowa mówi, że Jezus Chrystus jest Bogiem - Człowiekiem. Uzyskane dane dowodzą, że 94,5% badanej populacji jest zdecydowanie przekonanych o Bóstwie Jezusa (Bogiem-Synem Bożym, Bogiem-Człowiekiem), ale poprawnej odpowiedzi udzieliło tylko 11,2% ogółu badanej zbiorowości. Zaprzeczających Jego bóstwu było niewiele (3,9%), a 1,6% pozostałych nie miało jasnego rozeznania w tym względzie (trudno powiedzieć, brak danych).

Pochodzenie różnicuje opinię respondentów. Młodzież pochodząca z wiosek znacznie częściej (87,5%) niż uczniowie z miasta (76,3%) twierdzi, że Jezus jest Bogiem-Synem Bożym. Młodzież miejska natomiast częściej (14,3%) niż wiejska (9,4%) sądzi, że Jezus jest Bogiem-Człowiekiem. Duży odsetek pochodzących z miasta (6,9%) uznaje Jezusa za wybitną postać historyczną lub wprost za postać legendarną czy mit. Taką opinię zaprezentowało zaledwie 2,2% młodzieży wiejskiej. Trudności w określeniu swojej wiary w Jezusa miało 0,9% uczniów pochodzących ze wsi i 2,5% urodzonych w mieście (trudno powiedzieć, brak danych).

²⁴ Por. KK 8.

Typ religijności jeszcze bardziej różnicuje deklaracje badanych. Najwięcej uczniów, którzy wyrazili wiarę, że Jezus jest Bogiem-Synem Bożym stanowią niesystematycznie praktykujący (91,6%) przed niezaangażowani religijnie (87,6%), zaangażowanymi w życie Kościoła (85,9%) i pozostali (66,7%). Natomiast najczęściej zaangażowanych religijnie udzieliło poprawnej odpowiedzi (13%), uznając Jezusa za Boga-Człowieka (niezaangażowani 12%, pozostali 10,3% i niesystematycznie praktykujący 8,4%). Cztery osoby spośród zaangażowanych w życie Kościoła (1,1%) i 20 respondentów z grupy niewierzących, obojętnych, niepraktykujących i pozostałych (6%) uznaje Jezusa za wybitną postać historyczną. Natomiast niesystematycznie praktykujący w 100%, a niezaangażowani w działalność religijną w 99,6% (0,4% – brak danych) uznaje, że Jezus jest Bogiem (Bogiem-Synem Bożym, Bogiem-Człowiekiem).

Konsekwencją uznania Bóstwa Jezusa Chrystusa winno być przyjęcie Jego zbawczego dzieła: Syn Boży, który stał się człowiekiem i umarł na krzyżu dla naszego zbawienia. Wyniki badań w tym zakresie przedstawia tab. 11.

Tab. 11. Wiara w Boga, który stał się człowiekiem i umarł na krzyżu

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
tak	95,1	90,2	90,4	93,7	87,2	98,9	97,6	96,4	69,2	91,4
nie	1,6	3,9	4,5	1,6	6,9	0,0	0,8	1,2	13,7	3,5
trudno powiedzieć	3,3	5,5	4,5	4,1	5,9	1,1	0,8	2,4	17,1	4,7
brak danych	0,0	0,4	0,6	0,6	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,4
	V = 0,051 p ...			V = 0,146 p < 0,01		V = 0,308 p < 0,001				

Zdecydowana większość (91,4%) młodzieży wierzy, że Jezus stał się człowiekiem i umarł na krzyżu, 3,5% z ogółu zadeklarowało brak wiary, a 5,7% badanych ma trudności z wyrażeniem tej wiary (trudno powiedzieć, brak danych).

Zmienna „pochodzenie” w istotny sposób różnicuje wybory młodzieży. Większy odsetek uczniów ze wsi (93,7%) niż z miasta (87,2%) deklaruje wiarę w zbawcze dzieło Jezusa. Z kolei młodzież miejska częściej (6,9%) niż wiejska (1,6%) zaprzecza tej prawdzie.

Zmienna „typ religijności” różnicuje deklaracje uczniów. Wiarę w Boga, który stał się człowiekiem i umarł na krzyżu dla naszego zbawienia wyznaje

98,9% uczniów zaangażowanych religijnie, 97,6% niezaangażowanych, 96,4% niesystematycznie praktykujących i 69,2% pozostałych. Najczęściej zaprzeczają tej prawdzie (13,7%) lub nie potrafią udzielić odpowiedzi (17,1%) uczniowie, deklarujący się jako niewierzący lub obojętni i rzadko praktykujący swoją wiarę („pozostali”).

Jezus umarł na krzyżu i zmartwychwstał dla naszego zbawienia. (por. Rz.10,9). Postawiono młodzieży kolejne pytanie, dotyczące wiary w zmartwychwstanie ludzi z ciałem i duszą na sądzie ostatecznym. Wyniki badań mieszczą się w tab. 12.

Tab. 12. Prawda o zmartwychwstaniu ludzi z duszą i ciałem na sądzie ostatecznym

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RA-ZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
zmarłych. z ciałem i duszą	36,9	36,3	30,1	37,6	29,1	39,1	43,4	22,9	21,4	34,6
będą żyć tylko dusze	42,6	44,2	49,4	42,7	49,2	48,9	47,1	41,0	41,9	45,3
ani dusza, ani ciało	4,1	0,8	3,2	2,5	2,0	2,2	0,0	3,6	6,0	2,2
nie będzie żadnego sądu	0,8	3,5	0,6	0,6	4,4	0,0	0,0	1,2	8,5	2,1
trudno powiedzieć	15,6	15,2	15,4	16,0	15,3	9,8	9,1	30,1	22,2	15,4
brak danych	0,0	0,0	1,3	0,6	0,0	0,0	0,4	1,2	0,0	0,4
	V = 0,107 p ...			V = 0,155 p < 0,02		V = 0,230 p < 0,001				

Opinie młodzieży na temat zmartwychwstania podczas sądu ostatecznego są podzielone. Większość respondentów (45,3%) twierdzi, że na sądzie ostatecznym będą żyć tylko ludzkie dusze, jedna trzecia (34,6%) badanych uważa, że również ludzkie ciała powstaną z martwych, 15,4% z ogółu nie potrafi sprecyzować własnych przekonań (trudno powiedzieć), a 4,3% uczniów wyznaje, że nie będzie ani zmartwychwstania ani sądu ostatecznego.

Deklaracje badanej populacji różnicuje zmienna „pochodzenie”, wskazująca, że młodzież wiejska (37,6%) częściej niż miejska (29,1%) wierzy w zmartwychwstanie całego człowieka na sądzie ostatecznym. Natomiast większy odsetek uczniów, pochodzących z miasta (49,2%) wyraża poglądy, że zmartwychwstaną tylko ludzkie dusze, podczas gdy tę opinię podzielało 42,7% młodzieży ze wsi. Młodzież miejska (6,4%) częściej niż uczniowie ze wsi (3,1%) wyraża swoje przekonanie, że nie będzie ani zmartwychwstania ani sądu. Wysoki odsetek młodzieży, pochodzącej zarówno ze wsi (16%) jak i z miasta (15,3%) nie potrafił odnieść się do tej eschatologicznej prawdy („trudno powiedzieć”).

Istotne statystycznie zróżnicowania wnosi również zmienna „typ religijności”. Wiare, że zmartwychwstanie obejmie człowieka z ciałem i duszą podziela 43,4% niezaangażowanych religijnie, 39,1% zaangażowanych, 22,9% niesystematycznych i 21,4% pozostałych. Natomiast 48,9% zaangażowanych, 47,1% niezaangażowanych, 41,9 pozostałych i 41% niesystematycznych uważa, że na sądzie ostatecznym będą żyć tylko ludzkie dusze. Największy odsetek tych, którym trudno było odpowiedzieć na to pytanie stanowili niesystematycznie praktykujący (30,1%) przed pozostałymi (22,2%), zaangażowanymi (9,8%) i niezaangażowanymi (9,1%).

Katechizmowe ujęcie prawd wiary mówi, że „Bóg jest Sędzią sprawiedliwym, który za dobro wynagradza, a za zło karze”, a konsekwencją zmartwychwstania człowieka jest jego życie wieczne. Zapytano młodzież, czy wierzy w nagrodę lub karę po śmierci. Dane przedstawia tab. 13.

Tab. 13. Wiara w nagrodę lub karę po śmierci

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang.	Niesyst.	Pozostali	
tak	83,6	76,2	75,6	82,1	69,5	88,0	90,5	61,5	54,7	77,7
nie	1,6	7,0	7,1	3,8	9,3	1,1	1,6	4,8	18,8	5,8
trudno powiedzieć	14,8	16,4	16,0	13,2	21,2	8,7	7,9	32,5	26,5	15,9
brak danych	0,0	0,4	1,3	0,9	0,0	2,2	0,0	1,2	0,0	0,6
	V = 0,072 p ...			V = 0,164 p < 0,001		V = 0,303 p < 0,001				

W oparciu o zebrane wyniki, należy stwierdzić, że ponad trzy czwarte badanych (77,7%) akceptuje prawdę o wiecznych konsekwencjach ziemskiego życia człowieka (nagroda lub kara po śmierci), 5,8% młodzieży jej nie podziela, a 16,5% z ogółu nie ma rozeznania w tej kwestii (trudno powiedzieć, brak danych).

Istotne różnice w poglądach młodzieży na temat nagrody lub kary po śmierci wnosi zmienna „pochodzenie”. Ukazuje bowiem, że więcej uczniów ze wsi (82,1%) niż z miasta (69,5%) wierzy w tę prawdę, podczas, gdy większy odsetek pochodzących z miasta (21,2%) niż ze wsi (13,2%) miał trudności z odpowiedzią na ten problem. Wiare w nagrodę lub karę różnicuje również zmienna „typ religijności”. Więcej uczniów niezaangażowanych religijnie (90,5%) niż aktywnych (88%), niesystematycznych (61,5%) i pozostałych (54,7%) wierzy, że po śmierci człowieka czeka go nagroda lub kara, jako konsekwencja ziemskiego życia.

Nagrodą za dobro jest niebo, zaś karą za zło - piekło. Wiara w istnienie piekła była treścią kolejnego pytania, a wyniki badań zebrano w tab. 14.

Tab. 14. Wiara w piekło, w opinii respondentów

Kategorie odpowiedzi	TYP SZKOŁY			POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI				RAZEM
	ZSZ	LIC	TECH	Wieś	Miasto	Zaang.	Niezaang	Niesyst.	Pozostali	
tak	79,5	73,0	74,4	79,3	68,5	80,4	83,9	65,1	59,0	74,9
nie	9,8	10,2	10,2	6,6	15,3	6,5	3,7	12,0	24,8	10,1
trudno powiedzieć	10,7	16,4	15,4	13,8	16,2	13,1	12,4	22,9	15,4	14,8
brak danych	0,0	0,4	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,2
	V = 0,047 p ...			V = 0,148 p < 0,01		V = 0,215 p < 0,001				

Z uzyskanych danych można stwierdzić, że trzy czwarte (74,9%) uczniów wierzy w istnienie piekła, jedna dziesiąta (10,1%) uważa, że piekło nie istnieje, a 14,8% badanych miało wątpliwości w tym względzie (trudno powiedzieć).

Zmienna „pochodzenie” różnicuje akceptację powyższej prawdy. Nie kwestionują jej częściej uczniowie pochodzący ze wsi (79,3%) niż mieszkańcy miast (68,5%). Większy odsetek pochodzących z miasta (15,3%) niż ze wsi (6,6%) twierdzi, że piekło nie istnieje, a 16,2% młodzieży miejskiej i 13,8% wiejskiej nie miało rozeznania w tej kwestii (trudno powiedzieć). Można stwierdzić, że blisko jedna trzecia (31,5%) uczniów z miasta i nieco ponad jedna piąta (20,7) pochodzących ze wsi wątpi w istnienie piekła.

Typ religijności wnosi istotne różnicowania w deklaracje respondentów. Analiza danych prowadzi do wniosku, że nieaktywni religijnie (83,9%) częściej niż zaangażowani w życie Kościoła (80,4%), niesystematycznie praktykujących (65,1%) i pozostali (59%) wierzą w istnienie piekła. Najbardziej kwestionują tę prawdę pozostali (41%) przed tzw. „sezonowymi” katolikami (34,9%), zaangażowanymi katolikami (19,6%) i „biernymi” wierzącymi (16,1%).

Po analizie poszczególnych prawd, będących wartościami ostatecznymi warto się zastanowić, które z nich są najczęściej akceptowane przez młodzież, a które najrzadziej. W tab. 15. zamieszczono dane w tym względzie.

Tab. 15. Poziom akceptacji prawd wiary

PRAWDY WIARY	POZIOM AKCEPTACJI	
	%	Ranga
Istnienie siły wyższej od człowieka	79,0	7
Istnienie Boga osobowego	76,8	9
Istnienie Trójcy Świętej	86,7	5
Bóg jest Stwórcą świata	87,1	4
Bóg jest Stwórcą człowieka	82,0	6
Wpływ na los człowieka: wyłącznie Bóg oraz Bóg i ludzie	89,9	3
Jezus Chrystus jest Bogiem - Synem Bożym i Bogiem - Człowiekiem	94,5	1
Jezus Chrystus stał się Człowiekiem i umarł na krzyżu	91,4	2
Na sądzie ostatecznym człowiek zmartwychwstanie z duszą i ciałem	34,6	11
Istnienie nagrody lub kary po śmierci	77,7	8
Istnienie piekła	74,9	10

Podsumowanie

W podsumowaniu należy stwierdzić, że młodzież w swoich deklaracjach najłatwiej akceptowała następujące prawdy wiary: „Jezus Chrystus jest Bogiem (94,5%) (Bogiem – Synem Bożym – 83,3% i Bogiem – Człowiekiem – 11,2%), który „stał się człowiekiem i umarł na krzyżu dla naszego zbawienia” (91,4%). Warto w tym miejscu zauważyć, że młodzież wierzy w Bóstwo Jezusa Chrystusa, ale jej wiedza katechizmowa zawiera braki, gdyż poprawną odpowiedź wybrał mniejszy odsetek badanych (11,2%). Można też zauważyć brak logicznej konsekwencji wiary, np. wiara w Bóstwo Chrystusa jest podzielana na poziomie pierwszej rangi, a wiara w Boga osobowego na poziomie dziewiątej rangi.

W dalszej kolejności młodzież wskazywała na takie prawdy wiary, jak: „Bóg ma wpływ na los wszystkich ludzi i każdego człowieka (zarówno Bóg jak i ludzie – 71,9%, wyłącznie Bóg – 18%) „Bóg jest Stwórcą świata” (87,1%), „Jest jeden Bóg w Trzech Osobach” (86,7%), „Bóg jest stwórcą człowieka” (82%), „Istnieje siła wyższa od człowieka, która rządzi światem” (79%), „Po śmierci człowieka czeka go nagroda lub kara” (77,7%), „Bóg jest bytem Osobowym” (76,8%) oraz, że „istnieje piekło” (74,9%). Natomiast najtrudniej była akceptowana prawda, że „na sądzie ostatecznym ludzie zmartwychwstaną z duszą i ciałem” (34,6%).

Młodzież neguje najczęściej prawdy o istnieniu piekła (10,1%), o istnieniu nagrody lub kary po śmierci (5,8%), Boga osobowego (5,2%) i Boga, jako Stwórcy człowieka (5,2%).

Duży odsetek badanych nie potrafi określić swojej wiary lub przyznać się do jej braku. Wybiera odpowiedź - „trudno powiedzieć”, ustosunkowując się do następujących prawd: „istnienie Boga osobowego” (16,3%), „istnienie siły wyższej od człowieka” (15,9%), „wiara w nagrodę lub karę po śmierci” (15,9%), „wiara w zmartwychwstanie z ciałem i duszą na sądzie ostatecznym” (15,4%) i „wiara w istnienie piekła” (14,8%).

Warto również zapytać, które czynniki bardziej różnicują wybory wartości i w jakim natężeniu. Tab. 16 zawiera dane w tym względzie.

Tab. 16. Zróżnicowania poziomu akceptacji prawd wiary. Współczynniki V Cramera

Kategorie prawd wiary*	TYP SZKOŁY		POCHODZENIE		TYP RELIGIJNOŚCI		PŁEĆ		WIEK	
1.	0,103	p<0,05	0,071	p...	0,159	p<0,001	0,078	p...	0,099	p...
2.	0,092	p...	0,180	p<0,001	0,209	p<0,001	0,096	p...	0,096	p...
3.	0,104	p<0,05	0,181	p<0,001	0,327	p<0,001	0,038	p...	0,097	p...
4.	0,082	p...	0,140	p<0,01	0,289	p<0,001	0,110	p<0,05	0,073	p...
5.	0,093	p...	0,243	p<0,001	0,295	p<0,001	0,120	p<0,05	0,043	p...
6.	0,187	p<0,001	0,248	p<0,001	0,206	p<0,001	0,067	p...	0,128	p<0,05
7.	0,119	p...	0,149	p<0,02	0,236	p<0,001	0,099	p...	0,141	p<0,02
8.	0,051	p...	0,146	p<0,01	0,308	p<0,001	0,060	p...	0,124	p<0,05
9.	0,107	p...	0,155	p<0,02	0,230	p<0,001	0,095	p...	0,082	p...
10.	0,072	p...	0,164	p<0,001	0,303	p<0,001	0,046	p...	0,157	p<0,01
11.	0,047	p...	0,148	p<0,01	0,215	p<0,001	0,080	p...	0,109	p<0,05

**Kategorie prawd wiary: 1) Wiara w istnienie siły wyższej od człowieka, 2) Wiara w istnienie Boga osobowego, 3) Wiara w Boga jedyne w Trzech Osobach, 4) Uznanie Boga jako Stwórcy świata, 5) Uznanie Boga jako Stwórcy człowieka, 6) Wpływ na los człowieka, 7) Kim jest Jezus Chrystus, 8) Wiara w Boga, który stał się Człowiekiem i umarł na krzyżu, 9) Prawda o zmartwychwstaniu ludzi z duszą i ciałem na sądzie ostatecznym, 10) Wiara w nagrodę lub karę po śmierci, 11) Wiara w piekło.*

Spośród prawd wiary najczęściej różnicowana jest opinia na temat „źródło wpływu na los człowieka” (typ szkoły, pochodzenie i typ religijności – p<0,001). W dalszej kolejności obserwuje się zróżnicowania w obrębie takich wartości, jak: „wiara w nagrodę lub karę po śmierci”, „wiara w Boga jedyne w Trzech Osobach” i „uznanie Boga jako Stwórcy człowieka”. Najbardziej jednorodne opinie młodzieży można zauważyć w kategorii następujących wartości: „wiara w istnienie Boga osobowego”, „prawda o zmartwychwstaniu ludzi z duszą i ciałem na sądzie ostatecznym” oraz „wiara w istnienie siły wyższej od człowieka, która rządzi światem”.

SUMMARY

Recognition of extreme values by students on Podkarpacie Province

In the period of the unification of the continent as well as the global processes, people seek for universal values that could be the basis of future union of the nations. During the two thousand years of Christianity, the Church has established main rules that remain the same until today. On the other hand, they occurred to be flexible and easily adaptable to changing historical and social conditions. The extreme and instrumental values are closely connected and they come from differences between religions. Simone Weil tries to put them into one system which he calls "the process of becoming rooted". The system is an inner hierarchy that allows us to keep the right direction of behaviour, having in mind transcendental side of life on one hand, and being in touch with every day life on the other, despite the fact these two exclude each other.

In 1997 the author of the article, carried out a survey concerning the level of recognition of the extreme values. On the basis of the answers of High Schools' students on Podkarpacie Province, he tried to define the place of religious values among the extreme values and what is the level of recognition of religious truths among young people in Poland.

Marzena Brejta